

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ VA SUV HO'JALIGI VAZIRLIGI**

ANDIJON QISHLOQ HO'JALIK INSTITUTI

PEDAGOGIKA VA TABIIY FANLAR KAFEDRASI

REFERAT

MAVZU: O'QITUVCHI SHAXSI SIYMOSI

BAJARDI: QO'LDASEVA S

ANDIJON – 2014

REJA:

1. **Pedagogning qobiliyatlarini o'zlashtirishning ahamiyati**
2. **Pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablar.**
3. **Xulosa.**

Pedagogning qobiliyatlarini o'zlashtirishning ahamiyati

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik (mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin.

Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. Ana shu tabiiy zaminda qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyat taraqqiy etadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab etishtirilmog'i lozim:

1. Bilish qobiliyati — fanning tegishli sohalariga oid, (matematika, fizika, biologiya, adabiyot va hokazolarga doir) qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni uquv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, oddiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2. Tushuntira olish qobiliyati — o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga etkaza olishi darkor.

O'quvchilar ruhiyatini hisobga olish zarur. qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasiii hisobga oladi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur

etadi. Ba'zi o'qituvchilarga, ayniqsa tajribasi kam o'qituvchilarga o'quv materialini oddiy, tushunarli va qandaydir alohida izohni talab etmaydigandek tuyuladi. Bunday o'qituvchilar o'quvchilarni emas, balki o'zlarini nazarda tutadilar. qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsalarning o'quvchilarga tushunilishi qiyshn va mavhum bir narsa bo'lishi ham mumkinligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishning xarakter va shaklini alohida o'ylab chiqadi, hamda rejalashtiradi.

Qobiliyatli o'qituvchi dars materialini bayon etish jarayonida o'quvchilarning qanday o'zlashtirayotganliklarini qator belgilar asosida payqab oladi va zarur hollarda bayon qilish usulini o'zgartiradi. Shuningdek qobiliyatli o'qituvchi o'quvchilarning saboqni o'zlashtirib olishlari uchun zamin tayyorlab, ularni dam olishdan ishga o'tishlari, bo'shashish, lanjlik, loqaydliklariga bardam berish uchun minimal darajada vaqt ajratish zarurligini hisobga oladi. U tegishli vaziyat yuzaga kelmagunga qadar ish boshlamaydi. Masalan, darsning haddan tashqari zo'riqish bilan va kuchli boshlanishi o'quvchilarda muhofaza qiluvchi tormozlanish deb atalmish holatga sabab buladi, miya faoliyati tumanlashadi va o'qituvchining so'zlari etarli darajada idrok qilinmaydi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati — o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham tez fahmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida: qaramayotganga o'xshaydi-yu, hamma narsani ko'rib turadi!», «o'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi!»,— deydilar.

4. Nutq qobiliyati — nutq yordamida, shuningdek imo-ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir.

O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi saboqni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil

qilayotgan yoki tanqid qilayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqqanligi bilan ajralib turadi. Fikrning ifodasi o'quvchilar uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratiladi: o'qituvchi o'quvchilar oldida savollar qo'yib, ularni asta-sekin to'g'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi. («Mana bu erga alohida e'tibor bering!», «o'ylab ko'ring!» kabi.) Shuningdek o'rinli qochiriq, hazil, engilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez o'zlashtiradilar.

O'qituvchining nutqi aniq jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan yorqin, ifodali, his-hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Bir xildagi cho'ziq zeriktiradigan nutq o'quvchilarni juda tez charchatadi, ularni lanj, loqayd qilib qo'yadi. Ayrim o'qituvchilar tez gapirishga, boshqalari sekin gapirishga moyil bo'ladilar. Biroq, o'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq yaxshi natija berishini esdan chiqarmaslik lozim. Shoshqaloqlik saboqni o'zlashtirishga xalaqit beradi va bolalarni tez charchatib qo'yadi. Haddan tashqari sekin nutq lanjlik va zerikishga sabab bo'ladi. Haddan tashqari keskin va baqiroq nutq o'quvchilarning asabini buzadi, toliqtirib qo'yadi. O'qituvchining zaif ovozi yomon eshitiladi. Nihoyatda ko'p takrorlanadigan bir xildagi imo-ishoralar va harakatlar kishining g'ashini keltiradi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati- birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga xos his etish - ishni vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilangan muddatda ulgurish xususiyati hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari ba'zan uchray turadi. Ammo tajribali o'qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o'zgartira oladi.

**6. Obro` orttira olish qobiliyati** - o`quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir ko`rsatish va shu asosda obro` qozona olishdir. Obro` faqat shu asosdagina emas, balki o`qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hokazolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o`qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig`indisiga, chunonchi uning irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamliligi, qat'iyligi, talabchanligi va hokazolarga), shuningdek o`quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, o`zining haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o`quvchilarga etkaza olish kabilarga ham bog`liq.

O`quvchilar qo`pollik qilmaydigan, qo`rqitmaydigan, to`g`ri talab qo`ya oladigan o`qituvchini juda hurmat qiladilar. O`qituvchining bo`shangligi, laqmaligi, sabotsizligi va irodasizligini yoqtirmaydilar.

7. To`g`ri muomala qila olish qobiliyati - bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o`zaro munosabatlar o`rnata bilish, pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

**8. Kelajakni ko`ra bilish qobiliyati** - o`z harakatlarining oqibatini ko`ra bilishda, o`quvchining kelgusida qanday odam bo`lishini tasavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarini taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga bog`liqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati – o`qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari-hajmi, kuchi, ko`chuvchanligi, idora qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etishi bilan izohlanadi.

Diqqatni ayni bir vaqtda taqsimlash qobiliyati o`qituvchilik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. qobiliyatli, tajribali o`qituvchi saboqni bayon qilish mazmunn va formasini, o`z fikrini (yoki o`quvchining fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o`quvchilarni ko`rib turadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatadi, intizomsizlik hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o`z hatti-harakatlarini ham kuzatib boradi. Tajribasiz o`qituvchi ko`pincha saboqni bayon qilishga berilib ketib, o`quvchilarni e'tibordan

chetda qoldiradi, nazorat qilmay qo'yadi; bordi-yu, o'qvchilarni diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, fikr kalavasini yo'qotadi.

Respublikamiz hukumati ta'lim sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Yangi iqtisodiy siyosatga o'tish sharoitida ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'qvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

O'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Ayniqsa, islohotlar davrida bunday murabbiylar el-yurtga tanilmoqda. Har yili eng yaxshi o'qituvchini aniqlash uchun o'tkazilayotgan o'quv yurtlari ko'riklari, tuman, viloyat, respublika tanlovlari ana shu yutuqlarga omil bo'lmoqda. O'quv yurtlarida «Metodist o'qituvchi», «Katta o'qituvchi», «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan o'qituvchi», «O'zbekiston xalq o'qituvchisi» unvonlariga sazovor bo'lgan o'qituvchilar soni tobora ko'paymoqda.

Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

O'qituvchilik sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan usuliy g'oyalar bayon etiladi. O'qvchilarning yosh individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Shuning uchun ham mustaqil O'zbekiston davlatining o'quv yurtlarida ishlaydigan o'qituvchi;

— pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;

— milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol;

— O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro;

— ixtisosga doir bilimlarni, psixologik pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan;

— o'qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko'radigan, har bir o'quvchisi ulg'ayib yaxshi odam bo'lishiga chin qo'ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko'maklashadigan;

— erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo'lmog'i darkor.

O'qituvchilik kasbini tanlash. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar jo bo'lishi zarur. Masalan, artist bo'lish uchun tabiiy ovoz, eshitish qobiliyati, bejirim suvrat, jismonan sog'lom bo'lish talab etiladi. Rahbarlik vazifasini yaxshi bajarish uchun tashkilotchilik odamlar bilan muomala-murosa qila bilish kabi qobiliyatlarga ega bo'lish kerak. Aks holda kasbi va ishidan boshqalar ham, o'zi ham qanoat hosil qilmaydi. Kishi kasbni noto'g'ri tanlagan bo'lsa, unga qiziqmasa, o'zi ham, boshqalar ham undan baraka topmaydi.

Pedagogik, o'qituvchilik faoliyatini, yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarish, ota-onalar va bolalarning izzat-hurmatiga sazovor bo'lish uchun ham kishida bu ishga layoqat, qobiliyat, qiziqish bo'lmog'i lozim. Boshqa kasblar kabi o'qituvchilik kasbiga ham yoshlar orasidan pedagogik faoliyatga layoqatli, bolalar bilan til topib muomala qila oladigan, ilimli kishilarni tanlab olish kerak.

Pedagoglik kasbini tanlagan kishi avvalo sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, asablari joyida, vazmin bo'lishi darkor. Shuningdek bolalarni yoqtirishi, ular bilan ishlashga mayli borligi, boshqalar bilan muloqot qila olishi, xushmuomalaliligi, kuzatuvchanligi, keng fikrlay olishi, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanligi ham kishining pedagogik ishga yaroqliligini

ko'rsatadi. Bu sifatlar kishida bor-yo'qligini tibbiyot xodimlari, ruhshunos, pedagoglar og'zaki va yozma savol-javoblar yordamida aniqlay oladi.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlarga-aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi sifatlarga ham ega bo'lishi kerak. Bunday xususiyatlar bo'lmasa, o'rta pedagogik darajasidan yuqoriga ko'tarila olmaydi.

O'qituvchining kasbiy sifatlari. Et'iqod, odob, fuqarolik burchini anglash – o'qituvchining asosiy sifatlaridan biridir. O'quv yurtlari o'qituvchisi o'zi targ'ib qilayotgan idealning fazilatlarini shaxsiy namunasida ko'rsatishi kerak.

Bolalarga mehr-muhabbat o'qituvchining eng muhim fazilatidir. Bu bolalarning hamma, qiliq-qilmishlarini kechirish, ularga xushomadguylik qilish emas, balki talabchanlik va qattiqqo'llik, adolatlilik bilan qo'shilgan mehr-muhabbat bo'lib, ana shu sifatga ega bo'lgan shaxs o'zining ko'p vaqtini va kuchini, bolalarga bag'ishlaydi. U zarur vaqtda istaklarini qurbon qilib, bolalar manfaati yo'lida ehtiyojlarini cheklashga tayyor turadi.

Ijtimoiy faollik va fuqarolik burchini anglash o'qituvchi shaxsiga xos sifat, zero haqiqiy pedagog to'la ma'nodagi jamoatchi bo'lib, bolalarga hayotda ijtimoiy faol holatda turishning amaliy namunasini ko'rsatadi.

O'qituvchining muhim fazilati - kishilar bilan tez el bo'la olish, ko'pchilikka aralasha bilish, ulfatijonlik, dilkashlik bo'lib, bu unda muomala madaniyatining yuksakligini ifodalaydi. Chunki o'qituvchiga hamisha odamlar bilan aloqa qilishga, ular bilan ishlashga to'g'ri keladi. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kundalik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyati ta'minlaydi.

Aloqalarda, faoliyatda duch kelinadigan turli xil voqealarga pedagogik qoidalar nuqtai nazaridan dogmatik munosabatda bo'lish emas, balki ularni o'z holicha idrok etib, adolatli baholash, munosabatda odil bo'lish o'qituvchining obro'sini oshiradi.

O'qituvchining odobi, madaniyati yuksak bo'lsagina, odamlarga nisbatan mehribon, sahovatli bo'la oladi, uni hamma hurmat qiladi. Buning uchun ochiq

ko'ngil, qat'iy bo'lishi, o'zini tuta bilishi, bardoshli bo'lishi kerak. Bolalarga nisbatan talabchan bo'lish bilan birga o'z shaxsiga tanqidiy nuqtai nazardan qaray olishi kerak.

O'qituvchi odobi umuminsoniy axloqning kategoriyalari, qoidalari va normalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga xos xususiyatlari bilan uyg'unlashtirib, pedagogning o'quvchilar, o'qituvchilar jamoasi, ota-onalar va jamoatchilik vakillari bilan munosabatida ifodalanadigan kasbiy-axloqiy xususiyatdir.

O'qituvchi pedagogik etikaning normalarini o'zlashtirib olishi, tajribada qo'llashi, o'zining dunyoqarashi va axloqiy tajribasi bilan taqqoslashi lozim. Fikrlash va his etish, turmushda sinab ko'rish natijasida pedagogik etikaning qoidalari o'qituvchining o'z e'tiqodiga, intilishiga, o'z axloqiy sifatiga aylanadi.

Bu axloqiy e'tiqod o'qituvchining dars berish jarayonida, tarbiyaviy ishlarda, o'quvchilar va boshqa kishilar bilan munosabatlarida, muomalasida, kundalik turmushda o'zining shaxsiy namunasi bilan axloqiy ta'sir o'tkazishida ko'zga tashlanadi. Pedagogik takt o'qituvchi axloqining amaliy ko'rinishlaridan biridir. Muallim axloqining natijalari uning yoshlarga axloqiy ta'sirining samaradorligida namoyon bo'ladi.

Pedagogik etikaning asosiy tushunchalari umuminsoniy axloq kategoriyalariga mos keladi va ularni o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq tarzda bir qadar aniqlaydi. Pedagogik etikada gumanizm, adolatlilik, vijdonlilik, halollik, yaxshilik qilish kabilar o'qituvchilik faoliyati bilan bog'liq ravishda tahlil qilinadi.

Axloq nazariyasida yaxshilik eng muhim kategoriya hisoblanadi, Yaxshilik-axloqiy ijobiy fazilat bo'lib, normativ etikaning idealini, individual axloqda ijobiy-xulqiy fazilatlarning mazmunini inson faoliyati yoki biror hatti-harakatiga ijobiy munosabatning yig'indisini aks ettiradi. Yaxshilik - kishining ongi va axloqiy amaliyotida jamiyat va shaxs manfaatlarining birligini aks ettirib jamiyat va shaxsga manfaat keltiradigan, ijtimoiy taraqqiyotga mos keladigan tushunchadir.

Pedagogik etikada yaxshilik tushunchasi o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq holda aniqlashtiriladi. Unda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi manfaatlarining

birligi, muallim va o`quvchi maqsadining birligi, ta'lim va tarbiyaning samarasi uchun kurashning birligi aks etadi. Yaxshilik fazilati ikkala tomonning ham yaxshi niyatli, xayrixoh, mehribon bo`lishini taqazo qiladi. Yaxshilik qaror topishi uchun yomonlikka murosasiz bo`lish lozim. Yaxshi istak bilan xushmuomalalik, yaxshi qiliq, yaxshi xatti-harakatning birligi zarur.

Shaxs axloqini xarakterlaydigan belgilardan biri mas'uliyatdir. O`qituvchining mas'uliyati - mas'uliyat tushunchasining butun mazmunini saqlagan holda muallimning faoliyati, va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o`z ichiga oladi. O`qituvchi zimmasiga bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish mas'uliyati yuklanadi. Muallim o`quvchiga chuqur nazariy bilimlar, berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. Shu bilan birga, u boladagi mavjud layoqat va qobiliyatlarni payqab, individual munosabatda bo`lishi, unda mavjud bo`lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o`stirishi darkor.

Muallim sinfda jamiyatning vakili sifatida o`quvchilar jamoasi bilan yolg`iz o`zi ish olib boradi. Bunday sharoitda o`qituvchining mas'uliyati uning xulqini tartibga solib turadigan, boshqaradigan kuch, o`quvchilarga ta'sir o`tkazish darajasining asosiy mezonini hisoblanadi.

Pedagogik odobga ega bo`lgan o`qituvchi o`quvchilar orasida obro` qozonadi. O`qituvchi qanchalik ko`proq obro` qozonsa, ta'lim va tarbiya mohiyatan shunchalik muvaffaqiyatliroq bo`ladi va aksincha, o`qituvchining obro`yi qanchalik past bo`lsa, uning bolalarga ta'siri shuncha bo`sh va o`quvchilarni voyaga etkazish jarayoni ham shuncha zaif bo`ladi.

O`qituvchi deyarli har kuni o`quvchilar bilan uchrashadi, savol-javob qiladi, ularning yaxshi ishlarini ma'qullaydi, bilimini baholaydi, nojuya xatti-harakatlari uchun tanbeh beradi. Albatta o`qituvchinning fikri, mulohazalarida nisbiylik, sub'ektivlik alomatlari mavjud. U hammaga aynan birdek juda to`g`ri munosabatda bo`la olmasligi mumkin. Lekin u hamma o`quvchilarga nisbatan holis niyatli, yaxshilik qilishga intiluvchi, adolatli kishi ekanligiga barchaning

ishonchi komil bo'lmog'i darkor. Sinfda o'qituvchi «yaxshi ko'radigan», «yomon ko'radigan» o'quvchilar bor degan taassurot turilmasligi kerak.

Xullas, obro' o'qituvchilik faoliyati uchun zarur xususiyatdir. kishining chuqur bilimi, yuksak axloqiy sifatlari, hayot tajribasi, ilmiy tadqiqot va jamoat ishlarida faol ishtirok etishi tufayli orttirilgan, ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan ta'siri, nufuzidir.

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. Ma'lumki, inson oldida biror muammo turgandagina ijodkorlikka ehtiyoj tug'iladi. O'qituvchilik faoliyati ana shunday xususiyatga ega. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati pedagogik faoliyatning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq. Pedagogik faoliyat kishi shaxsini, uning dunyoqarashi, e'tiqodi, ongi, xulq-atvorini shakllantirishdek umumiy maqsadga bo'ysungan son-sanoqsiz pedagogik masalalarni echish jarayonidir. O'qituvchi faoliyatidagi ijodkorlik ana shu masalalarni echish usullarida, ularni xal qila olish yo'llarini qidirib topa bilishlarida ifodalanadi.

Pedagogik ijodkorlik manbai - bu pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba - muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondoshishini, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishini tushunamiz.

Ilg'or pedagogik tajriba o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan ish shakli va usullari, uslub va vositalaridir. Ular vositasida o'quv-tarbiyaviy ishlarda eng yuqori natijalarga erishiladi.

Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar kiritadi, o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, yangi ko'rinishdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini echishga sabab bo'ladi.

Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o'qitish va tarbiyalash, ilg'or o'qituvchilar ish tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmasdan, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lishi zarur.

Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini o'quvchilarga etkaza olishi, va nihoyat o'quvchilarni ham ijodiy fikrlashga, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo tadqiqotchilik malakalarini egallashi zarur. O'qituvchi ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish davomida omillarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi. U fan xulosalaridan o'zining amaliy faoliyatida foydalanish jarayonida hozirgi zamon o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan juda muhim fazilatlarni egallaydi.

Respublikamiz hukumati ta'lim sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Yangi iqtisodiy siyosatga o'tish sharoitida ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

O'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Ayniqsa, islohotlar davrida bunday murabbiylar el-yurtga tanilmoqda. Har yili eng yaxshi o'qituvchini aniqlash uchun o'tkazilayotgan o'quv yurtlari ko'riklari, tuman, viloyat, respublika tanlovlari ana shu yutuqlarga omil bo'lmoqda. O'quv yurtlarida «Metodist o'qituvchi», «Katta o'qituvchi», «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan o'qituvchi», «O'zbekiston xalq o'qituvchisi» unvonlariga sazovor bo'lgan o'qituvchilar soni tobora ko'paymoqda.

Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

O'qituvchilik sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan usuliy g'oyalar bayon etiladi. O'quvchilarning yosh individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan

vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o`qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Shuning uchun ham mustaqil O`zbekiston davlatining o`quv yurtlarida ishlaydigan o`qituvchi;

— pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;

— milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol;

— O`zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to`g`ri anglagan, e'tiqodli fuqaro;

— ixtisosga doir bilimlarni, psixologik pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan;

— o`qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko`radigan, har bir o`quvchisi ulg`ayib yaxshi odam bo`lishiga chin qo`ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko`maklashadigan;

— erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo`lmog`i darkor.

**O`qituvchilik kasbini tanlash.** Biror kasbning haqiqiy ustasi bo`lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar jo bo`lishi zarur. Masalan, artist bo`lish uchun tabiiy ovoz, eshitish qobiliyati, bejirim suvrat, jismonan sog`lom bo`lish talab etiladi. Rahbarlik vazifasini yaxshi bajarish uchun tashkilotchilik odamlar bilan muomala-murosa qila bilish kabi qobiliyatlarga ega bo`lish kerak. Aks holda kasbi va ishidan boshqalar ham, o`zi ham qanoat hosil qilmaydi. Kishi kasbni noto`g`ri tanlagan bo`lsa, unga qiziqmasa, o`zi ham, boshqalar ham undan baraka topmaydi.

Pedagogik, o`qituvchilik faoliyatini, yoshlarni o`qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarish, ota-onalar va bolalarning izzat-hurmatiga sazovor bo`lish uchun ham kishida bu ishga layoqat, qobiliyat, qiziqish bo`lmog`i lozim. Boshqa kasblar kabi o`qituvchilik kasbiga ham yoshlar orasidan pedagogik faoliyatga layoqatli, bolalar bilan til topib muomala qila oladigan, ilimli kishilarni tanlab olish kerak.

Pedagoglik kasbini tanlagan kishi avvalo sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, asablari joyida, vazmin bo'lishi darkor. Shuningdek bolalarni yoqtirishi, ular bilan ishlashga mayli borligi, boshqalar Bilan muloqot qila olishi, xushmuomalaliligi, kuzatuvchanligi, keng fikrlay olishi, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanligi ham kishining pedagog ishga yaroqliligini ko'rsatadi. Bu sifatlar kishida bor-yo'qligini tibbiyot xodimlari, ruhshunos, pedagoglar og'zaki va yozma savol-javoblar yordamida aniqlay oladi.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlarga-aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi sifatlarga ham ega bo'lishi kerak. Bunday xususiyatlar bo'lmasa, o'rta pedagogik darajasidan yuqoriga ko'tarila olmaydi.

O'qituvchining kasbiy sifatlari. Et'iqod, odob, fuqarolik burchini anglash – o'qituvchining asosny sifatlaridan biridir. O'quv yurtlari o'qituvchisi o'zi targ'ib qilayotgan idealning fazilatlarini shaxsiy namunasida ko'rsatishi kerak.

Bolalarga mehr-muhabbat o'qituvchining eng muhim fazilatidir. Bu bolalarning hamma, qiliq-qilmishlarini kechirish, ularga xushomadguylilik qilish emas, balki talabchanlik va qattiqqo'llik, adolatlilik bilan qo'shilgan mehr-muhabbat bo'lib, ana shu sifatga ega bo'lgan shaxs o'zining ko'p vaqtini va kuchini, bolalarga bag'ishlaydi. U zarur vaqtda istaklarini qurbon qilib, bolalar manfaati yo'lida ehtiyojlarini cheklashga tayyor turadi.

Ijtimoiy faollik va fuqarolik burchini anglash o'qituvchi shaxsiga xos sifat, zero xaqiqiy pedagog to'la ma'nodagi jamoatchi bo'lib, bolalarga hayotda ijtimoiy faol holatda turishning amaliy namunasini ko'rsatadi.

O'qituvchining muhim fazilati - kishilar bilan tez el bo'la olish, ko'pchilikka aralasha bilish, ulfatijonlik, dilkashlik bo'lib, bu unda muomala madaniyatining yuksakligini ifodalaydi. Chunki o'qituvchiga hamisha odamlar bilan aloqa qilishga, ular bilan ishlashga to'g'ri keladi. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kundalik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyati ta'minlaydi.

Aloqalarda, faoliyatda duch kelinadigan turli xil voqealarga pedagogik qoidalar nuqtai nazaridan dogmatik munosabatda bo'lish emas, balki ularni o'z holicha idrok etib, adolatli baholash, munosabatda odil bo'lish o'qituvchining obro'sini oshiradi.

O'qituvchining odobi, madaniyati yuksak bo'lsagina, odamlarga nisbatan mehribon, sahovatli bo'la oladi, uni hamma hurmat qiladi. Buning uchun ochiq ko'ngil, qat'iy bo'lishi, o'zini tuta bilishi, bardoshli bo'lishi kerak. Bolalarga nisbatan talabchan bo'lish bilan birga o'z shaxsiga tanqidiy nuqtai nazardan qaray olishi kerak.

O'qituvchi odobi umuminsoniy axloqning kategoriyalari, qoidalari va normalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga xos xususiyatlari bilan uyg'unlashtirib, pedagogning o'quvchilar, o'qituvchilar jamoasi, ota-onalar va jamoatchilik vakillari bilan munosabatida ifodalanadigan kasbiy-axloqiy xususiyatdir.

O'qituvchi pedagogik etikaning normalarini o'zlashtirib olishi, tajribada qo'llashi, o'zining dunyoqarashi va axloqiy tajribasi bilan taqqoslashi lozim. Fikrlash va his etish, turmushda sinab ko'rish natijasida pedagogik etikaning qoidalari o'qituvchining o'z e'tiqodiga, intilishiga, o'z axloqiy sifatiga aylanadi.

Bu axloqiy e'tiqod o'qituvchining dars berish jarayonida, tarbiyaviy ishlarda, o'quvchilar va boshqa kishilar bilan munosabatlarida, muomalasida, kundalik turmushda o'zining shaxsiy namunasi bilan axloqiy ta'sir o'tkazishida ko'zga tashlanadi. Pedagogik takt o'qituvchi axloqining amaliy ko'rinishlaridan biridir. Muallim axloqining natijalari uning yoshlarga axloqiy ta'sirining samaradorligida namoyon bo'ladi.

Pedagogik etikaning asosiy tushunchalari umuminsoniy axloq kategoriyalariga mos keladi va ularni o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq tarzda bir qadar aniqlaydi. Pedagogik etikada gumanizm, adolatlilik, vijdonlilik, halollik, yaxshilik qilish kabilar o'qituvchilik faoliyati bilan bog'liq ravishda tahlil qilinadi.

Axloq nazariyasida yaxshilik eng muhim kategoriya hisoblanadi, Yaxshilik-axloqiy ijobiy fazilat bo'lib, normativ etikaning idealini, individual axloqda ijobiy-xulqiy fazilatlarining mazmunini inson faoliyati yoki biror hatti-harakatiga

ijobiy munosabatning yig'indisini aks ettiradi. Yaxshilik - kishining ongi va axloqiy amaliyotida jamiyat va shaxs manfaatlarining birligini aks ettirib jamiyat va shaxsga manfaat keltiradigan, ijtimoiy taraqqiyotga mos keladigan tushunchadir.

Pedagogik etikada yaxshilik tushunchasi o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq holda aniqlashtiriladi. Unda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi manfaatlarining birligi, muallim va o'quvchi maqsadining birligi, ta'lim va tarbiyaning samarasi uchun kurashning birligi aks etadi. Yaxshilik fazilati ikkala tomonning ham yaxshi niyatli, xayrixoh, mehribon bo'lishini taqazo qiladi. Yaxshilik qaror topishi uchun yomonlikka murosasiz bo'lish lozim. Yaxshi istak bilan xushmuomalalik, yaxshi qiliq, yaxshi xatti-harakatning birligi zarur.

Shaxs axloqini xarakterlaydigan belgilardan biri mas'uliyatdir. O'qituvchining mas'uliyati - mas'uliyat tushunchasining butun mazmunini saqlagan holda muallimning faoliyati, va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. O'qituvchi zimmasiga bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish mas'uliyati yuklanadi. Muallim o'quvchiga chuqur nazariy bilimlar, berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. Shu bilan birga, u boladagi mavjud layoqat va qobiliyatlarni payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi darkor.

Muallim sinfda jamiyatning vakili sifatida o'quvchilar jamoasi bilan yolg'iz o'zi ish olib boradi. Bunday sharoitda o'qituvchining mas'uliyati uning xulqini tartibga solib turadigan, boshqaradigan kuch, o'quvchilarga ta'sir o'tkazish darajasining asosiy mezonini hisoblanadi.

Pedagogik odobga ega bo'lgan o'qituvchi o'quvchilar orasida obro' qozonadi. O'qituvchi qanchalik ko'proq obro' qozonsa, ta'lim va tarbiya mohiyatan shunchalik muvaffaqiyatliroq bo'ladi va aksincha, o'qituvchining obro'yi qanchalik past bo'lsa, uning bolalarga ta'siri shuncha bo'sh va o'quvchilarni voyaga etkazish jarayoni ham shuncha zaif bo'ladi.

O'qituvchi deyarli har kuni o'quvchilar bilan uchrashadi, savol-javob qiladi, ularning yaxshi ishlarini ma'qullaydi, bilimini baholaydi, nojuya xatti-harakatlari uchun tanbeh beradi. Albatta o'qituvchinning fikri, mulohazalarida nisbiylik, sub'ektivlik alomatlari mavjud. U hammaga aynan birdek juda to'g'ri munosabatda bo'la olmasligi mumkin. Lekin u hamma o'quvchilarga nisbatan holis niyatli, yaxshilik qilishga intiluvchi, adolatli kishi ekanligiga barchaning ishonchi komil bo'lmog'i darkor. Sinfda o'qituvchi «yaxshi ko'radigan», «yomon ko'radigan» o'quvchilar bor degan taassurot turilmasligi kerak.

Xullas, obro' o'qituvchilik faoliyati uchun zarur xususiyatdir. kishining chuqur bilimi, yuksak axloqiy sifatlari, hayot tajribasi, ilmiy tadqiqot va jamoat ishlarida faol ishtirok etishi tufayli orttirilgan, ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan ta'siri, nufuzidir.

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. Ma'lumki, inson oldida biror muammo turgandagina ijodkorlikka ehtiyoj tug'iladi. O'qituvchilik faoliyati ana shunday xususiyatga ega. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati pedagogik faoliyatning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq. Pedagogik faoliyat kishi shaxsini, uning dunyoqarashi, e'tiqodi, ongi, xulq-atvorini shakllantirishdek umumiy maqsadga bo'ysungan son-sanoqsiz pedagogik masalalarni echish jarayonidir. O'qituvchi faoliyatidagi ijodkorlik ana shu masalalarni echish usullarida, ularni xal qila olish yo'llarini qidirib topa bilishlarida ifodalanadi.

Pedagogik ijodkorlik manbai - bu pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba - muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondoshishini, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishini tushunamiz.

Ilg'or pedagogik tajriba o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan ish shakli va usullari, uslub va vositalaridir. Ular vositasida o'quv-tarbiyaviy ishlarda eng yuqori natijalarga erishiladi.

Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar

kiritaladi, o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, yangi ko'rinishdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini echishga sabab bo'ladi.

Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o'qitish va tarbiyalash, ilg'or o'qituvchilar ish tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmasdan, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lishi zarur.

Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini o'quvchilarga etkaza olishi, va nihoyat o'quvchilarni ham ijodiy fikrlashga, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo tadqiqotchilik malakalarini egallashi zarur. O'qituvchi ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish davomida omillarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi. U fan xulosalaridan o'zining amaliy faoliyatida foydalanish jarayonida hozirgi zamon o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan juda muhim fazilatlarni egallaydi.

Xulosa shuki, o'qituvchi har bir sohadan xabardor bo'lish zarur deb hisoblayman

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR:

Asosiy adbiyotlar.

1. Karimov I.A. "Barkamol avlod orzusi". O'quv qo'llanma. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi". Toshkent. 2000 y.
2. Karimov I.A. "Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori" Toshkent. 1997 y.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent. "O'zbekiston", 2000 y.
4. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni. Toshkent. "Sharq". 1997 y.
5. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Toshkent. "Sharq". 1997 y.
6. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T. "O'qituvchi" 1993 y.
7. A.Zunnunov. Pedagogika tarixi. Darslik. Toshkent. 2004 y.
8. Hoshimov K, Safo Ochil. "O'zbek pedagogikasi antalogiyasi". Darslik. "O'qituvchi". Toshkent. 1995 y.
9. G'aybullaev N.R. "Pedagogika". Oliy ta'lim muassasalari uchun o'quv dasturi. T. 2000y.
10. G'aybullaev N, Quronov M, Nishonaliev U. "Pedagogika" fanidan namunaviy dastur. T. 2005 y.
11. Mavlonova R va b. "Pedagogika". Darslik. "O'qituvchi". 2001 y.
12. Karimov V. "Milliy istiqlol g'oyasini ta'lim jarayoniga joriy etishning pedagogik hamda psixologik asoslari". "O'qituvchi". O'quv qo'llanma. Toshkent. 2002 y.
13. Djumaboeva F. "Talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish" O'quv qo'llanma. O'qituvchi. 2002 y.
14. A.Q.Munavvarov. «Pedagogika» T. O'qituvchi. 1996 y.
15. K.Hoshimov, S.Nishonova. «Pedagogika tarixi» T. 2005 y.

Qo'shimcha adabiyotlar.

16. Xasanboeva T. "Pedagogika tarixi" O'quv qo'llanma. O'qituvchi. 1997 y.
17. Bezrukova B.S. "Pedagogika" Ekaterinburg. 1997 y.
18. Ro'ziev X. "Kasb-hunar kollejlarda pedagogik amaliyotni tashkil etish". O'quv qo'llanma. Toshkent. 2001 y.
19. Musurmonova O. "Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi". O'quv qo'llanma. O'qituvchi. 1997 y.
20. Iminov T. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha me'yoriy hujjat". O'quv qo'llanma. 1998 y.
21. Qurbonov O. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi ta'lim to'g'risida qarorlari. O'quv qo'llanma. Toshkent. 1998 y.
22. G'aybullaev N. "Pedagogika" Ma'ruzalar matni. Toshkent. 1999 y.
23. Maqkamov U. Axloq-odob saboqlari. T. 1994.
24. Z. Ismoilova «Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar». Toshkent 2002.
25. O'. Asqarova "Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar". T.- "Istiqlol"-2005 y